

*Ђуро Бодрожич**

Институт за политичке студије, Београд

ИДЕОЛОГИЈА И РЕЛИГИЈА**

Сажетак

Разумевање једног друштва, народа или цивилизације подразумева разумевање њихове културе. Срж сваке културе налази се у религији, коју је, опет, немогуће оделити од митологије с чијом је структуром испреплетена. Мит о пореклу, о тренутку од којег један народ почиње себе распознавати, најбоље говори о његовом разумевању самог себе и односу према другима, око себе.

Заједничка веровања, никако заједнички интереси, од скупљеног мноштва чине моралну заједницу и држе је на окупу. Од самог почетка, Американци су себе видели као изабрану нацију, као народ који има уговор с Богом да изврши поверену му мисију.

Кључне речи: идеологија, религија, мит, американизам, протестантизам.

Народи се, упркос универзалним људским својствима, што се по себи разуме, разликују по својој природи и задацима, ма колико се овакве тврдње карактерисале као манифестација расизма и шовинистичког национализма, чему су склони савремени мондијалисти.

Мит је прича која посведочава о догађају који је оставио трајан утисак у свести народа, постао њеним трајним делом, обликовао свест и наставио се као сећање кроз целокупно повесно време.

* Истраживач сарадник, Института за политичке студије у Београду

** Рад је настао у оквиру научног пројекта „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“ (149057 Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Сам догађај, разуме се, морао је бити потресан да би свест била њиме обузета.

И морао је бити посвећен, издигнут изнад конкретне земаљске коњуктуре. А да би то био, он се прима као уговор с Богом, примљен својом вољом и запечаћен сопственом крвљу.

Мит о пореклу, дакле, тренутак или догађај «који један народ доживљава као свој почетак, много говори о његовом најтемељнијем разумевању самог себе».¹⁾

Заједнички интереси, правни и политички поредак, свакако да обликују оно што се зове народ, „али исто тако готово да је сувишно подсећати на то како су код свих народа с представама богова присно повезани највиша власт, законодавство, обичаји, чак и занимања. Питање је баш да ли све што се претпоставља, и што је свакако дато с једним народом, може уопште да се замисли без икаквих религијских представа које нигде не опстоје без митологије.“²⁾

Заблуда је веровати да се људи понашају само у складу с рационално одабраним интересима, пре свих оним из домена економије. „Основни покретачки мотиви историје и политике налазе се у области духа, а не економије. Политика је неодвојиви део људске културе, култура је, пак, оваплоћење духа којим се бави филозофија“.³⁾

Без унутрашње кохезије и заједничке приче која даје смисао, заједница остаје механичка. А с њом она постаје једна морална и духовна целина. Или, Диркемовим језиком, органска заједница. Без заједничких веровања такво што је незамисливо. Спољашње везе, ма колико чврсте, као што су државни и правни поредак, недостатни су да међу припадницима једне политичко-правне групе створе присне везе и узајамну солидарност. Све цивилизације, прошле и садашње, имале су у правилима морално-правне садржине своје почело. У утврђивању ових правила преплићу се религијски и политички моменти, историја и легенда.⁴⁾ Карл Шмит

1) Р. Н. Бела, *Погажен завет*, Београд, XX век, 2003, стр. 28.

2) Ф. В. Ј. Шелинг, *Философија митологије*, Београд, Опус, 1988, стр. 69.

3) Н. Нарочница, *Русија и Руси у светској историји*, Београд, СКЗ, 2008, стр. 21.

4) В. Становчић, *Политичке идеје и религија 1*, Београд, Удружење за политичке науке и Чигоја штампа, 2003, стр. 8.

је устврдио: „Сви прегнанти појмови модерне теорије државе је-су секуларизовани теолошки појмови“.⁵⁾

Страх од спољашње принуде може човека учинити пузавцем без уверења, али тешко може код њега створити уверења због којих би се он био готов жртвовати и запечатити их својом крвљу.

Реформација је самом борбом против папе и универзалистичких претензија римске цркве помогла стварању нације и појави национализма. „Откад је реформација пресекла на пола нашу Европу, хришћанство не постоји“ – каже Морас и додаје – „Где се налази људски род за сваког човека понаособ? У његовој отаџбини.“⁶⁾ Почетак разједињавања не почиње плурализмом догми већ плурализмом њиховог тумачења. Средњевековно црквено јединство западног света бива разбијено Реформацијом. Нестајањем црквеног, нестало је и политичко јединство, а заједно с њим и свест о припадању „светској држави“. Суочен са открићима како на подручју природних наука, тако и у географији (Америка) рушио се постојећи светоназор, јер много од оног што је очекивано после историје, постало је историјска стварност. Љуљањем физичког, неминовно се заљуљао и метафизички свет.⁷⁾

Природа било ког друштва не може се разумети ако се не посвети дужна пажња религијском животу друштва. Јер је религија породила све оно што је у друштву битно, што је омогућено тиме „што је идеја друштва душа религије“.⁸⁾ „Истински покретачки мотиви појава људске историје откривају се – каже Нарочница – у поимању да свака државна стратегија, социјално-економска доктрина или концепција спољне политике увек имају филозофску основу, и још дубље – религијску, која одређује смисао историјског бића и одређено виђење сопствене улоге и места у светској историји.“⁹⁾ Оно што се збирним именом назива култура има свој корен у религији. Слабљењем религијског импулса, култура губи своју основу и стваралачки потенцијал. То важи и за америчко друштво.

5) К. Шмит, *Политичка теологија - Норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, Београд, Филип Вишњић, 2001, стр. 107.

6) Према, М. де Унамуну, *Агонија хришћанства*, Београд, Clio, 2000, стр. 33.

7) Е. Спекторски, *Историја социјалне филозофије*, Београд, Службени лист и др, 1997, стр. 165-170.

8) Е. Диркем, *Елементарни облици религијског живота*, Београд, Просвета, 1982, стр. 380.

9) Н. Нарочница, *Исто*, Београд, СКЗ, 2008, стр. 17.

Американци су били религиозан народ и као мало где религија је утицала на јавни живот, нарочито се мора обратити пажња на установу богослужења и њој сродно политичко говорништво препуно библијске симболике. Протестантско свештенство давало је тон и било главни гласноговорник америчке културе. Протестантска реторика ушла је у политички дискурс и вршила моћан утицај и на лични карактер и на карактер друштвених покрета.

Битна црта америчке свести јесу месијанизам и провиденција. То је идеја, својствена англосаксонском, нарочито америчком пуританизму, потекла из калвинизма. Идеја посебне предодређености нашла је надахнуће у Старом завету. Према Калвиновом учењу, од искона људи се деле на предодређене за спасење и оне којима је то недоступно, што се распознаје према њиховом пословном успеху и резултату до ког се долази радом и штедљивошћу. Своје корене калвинизам има у албижанској јереси и манихеизму. Калвинистичка свест не пристаје на боголикоост сваке душе и дату јој слободу ради трагања за универзалним смислом и спознајом Тајне, сопственим духовним искуством. У складу с тим деле се и нације на изабране и непотребне, без икакве вредности осим да буду средство изабраним.

Протестанти сматрају своју веру вером изабраних, просвећених и разумних, а све друге, па и хришћане, нарочито православне, који се држе старе вере и црквеног живота, сматрају нижом расом. У опхођењу с таквима искључен је сваки вид солидарности или облик милосрђа. Такво нешто било би, по њиховом схватању, увреда Бога и ремећење Његовог реда. Лицемерје и фарисејска охолост одвели су особитом типу верског фанатизма: „к фанатизму охолога разума и самоувјерења да је само истина у њихову вјеровању међу свјема другим вјеровањима“¹⁰⁾

У САД су се скупили људи са свих страна света, најразличитији људски материјал. Али, америчку цивилизацију створили су досељеници из Западне Европе. Они су оформили иницијално језгро и дали смер развојном процесу америчког друштва. Сви други, након што је цивилизација добила развојну инерцију, ушли су у овај процес, подржали га и били искоришћени. Идејни инспиратори и организатори били су људи западног типа. Од тога колико ће они

10) К. П. Побједоносцев, *Мисли о цркви, држави, вјери, народној просвјети*, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1899. стр. 109.

задржати своје место и улогу у будућности зависи и опстанак Америке какву знамо.¹¹⁾

Америка је творевина западног, првенствено, англосаксонског човека. И то њиховог најрадикалнијег елемента.

Николај Данилевски проицљиво је уочио да је одлазак овог дела њеног људства за Енглеску права срећа. „Посебно срећном околношћу – пише Данилевски – за Енглеску се може сматрати да је најрадикалнији, најдоследнији део њеног становништва, Пуританци, одлучио да оде преко океана ради брзог остварења својих идеала. То одстрањење демократских елемената задуго је Енглеску учинило безбедном земљом“.¹²⁾

Свака империја има у своме језгру једну доминирајућу империјалну нацију. Тамо где је било више од једне империјалне нације структура империје се показала као нестабилна. Способност империје да се супротстави својим непријатељима у највећој мери је условљена својствима империјалне нације.¹³⁾ Управо је овај људски материјал, о ком говори Данилевски, постао доминирајући и дао новооснованој земљи империјалну црту и зацртао будућност.

А какви су били његови идеали?

Вести о новој земљи, откривеној преко океана, распалили су машту Европљана. Осећања су била подељена. И наде и страхови били су покренути из најдубљих темеља.

Нова земља доживљена је као рај и као пустиња. Библијски појам пустиње блиско је повезан с темом обнове и очишћења, неопходним да би се могло кренути путем сопственог послања и мисије која је од Бога додељена појединцу или народу. Тема обнове покренута реформацијом успоставила је симболичку везу с темом нове земље. Пред том новом, непознатом земљом колонисти су осећали огромне наде и страхове, а свој поход доживљавали као мисију уговорену с Богом и потврђену заветом који представља скуп обавеза у односима између Бога и човека и између човека и човека. Проповед коју је одржао Џон Винтроп, први вођа масачусетских колониста, на палуби брода пре него су се колонисти искрцали на нову земљу о том најречитије говори:

11) А. Зиновјев, *Запад: феномен западњаштва*, Београд, Наш дом, 2002, стр. 41.

12) Н. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд, Службени лист и др, 1994. стр. 201.

13) П. Турчин, *Пат и Мир у Пат*, Београд, ПорталЛибрис, 2006, стр. 6.

„Тако стоји ствар између нас и Бога. Ми смо склопили завет с њим за ово дело, ми смо добили Овлашћење, Господ нам је допустио да зацртамо сопствене Одредбе, ми смо се заветовали да ћемо се упустити у овај Подухват с одређеним циљем, ми смо га потом преклињали за милост и благослов: Сада, ако Богу буде воља да нас чује, и у миру нас доведе до жељеног места, потврдиће тај Завет, запечатиће наше Овлашћење и очекиваће строго придржавање Одредаба које Завет садржи; али, не будемо ли се држали тих Одредаба које су циљеви које смо себи поставили, и не будемо ли искрени пред Богом, ако не пригрлимо овај свет, већ наставимо да тежимо материјалним циљевима и да тражимо велике ствари за себе и своје потомство, Господ ће се сигурно дићи у гневу против нас, осветиће се таквом кривоклетничком народу и показати колика је цена за прекршај таквог Завета.

Једини начин да избегнемо тај бродолом и осигурамо своје потомство јесте да послушамо Савет Старога завета, да поступамо Праведно, да пригрлимо милосрђе, да понизно ходамо са својим Богом. ... Господ ће бити наш Бог и радоваће се што борави међу нама који смо његов народ... Видећемо да је Бог Израилев међу нама кад нас десеторо буде у стању да победи хиљаду непријатеља...¹⁴⁾

У свом првом инаугуралном говору Џорџ Вашингтон је рекао: „Можда се очување свете ватре слободе и судбина републиканског модела власти с правом сматрају темељним и коначним улогом у експерименту који је поверен америчком народу“.¹⁵⁾

Насељеници нису нашли ненасељену област. Тамо је обитавао народ особених својстава и самобитне културе. Њих је чекало истребљење. Да би злочин био почињен без икакве гриже савести, без моралних дилема и осуда, било је неопходно да се миту о расној инфериорности жртве придружи и други мит, о расној супериорности починиоца који све то чини у име виших циљева за које су предодређени неком вишом, божанском вољом која их је учинила изабраним народом.

Порицање културне самобитности америчких урођеника циљао је управо на „порицање њихове хуманости; оно се одражавало и на економском, па чак и на биолошком плану. Нови досељеници су лишавали Индијанце не само инхерентног људског права да њи-

14) Према, Р. Н. Бела, *Исто*, стр. 40, 41.

15) *Исто*, стр. 62.

хова култура буде схваћена и поштована већ су им и немилосрдно одузимаи земљу и могућност да себи обезбеде живот, а веома често су их лишавали и самог живота. То је био првобитни злочин на којем је америчко друштво засновано“.¹⁶⁾

Злочину истребљења домородаца придружен је нови злочин присилног довођења афричких црнаца и њихово претварање у робове. „Тако је – пише Роберт Н. Бела – већ на самом почетку постојања америчког друштва почињен двоструки злочин, чије непроцењиве последице још увек лебде над нама.“¹⁷⁾

Рецепт који је примењен на Индијанце и црнце предлаган је и за друге заједнице. Тако је сенатор Алфред Џ. Бевериџ, 1900. године, а по питању анексије Филипина, осврћући се на богатство острва и на корист коју би од тог могле имати САД, а не пропуштајући да укаже на расну инфериорност и неспособност тамошњих становника, понудио следеће аргументе: „Бог није хиљадама година припремао народе који говоре енглеским језиком и народе тевтонског порекла да би се они само узалудно и доконо бавили сами собом и дивили се сами себи. Није. Он нас је направио врхунским организаторима света да бисмо увели систем тамо где влада хаос. Он нам је улио дух прогреса да бисмо савладали снаге реакције широм света. Он нас је учинио вичним владавини да бисмо успоставили власт међу дивљим и престарелим народима. Кад не би било такве силе као што је наша, свет би се вратио у варварство и мрак. И целој нашој раси Он је означио амерички народ као своју изабрану нацију која ће коначно довести до спасења света.“¹⁸⁾

Историја света је историја изабраног народа и зато што је добро за њега добро је и за свет. У том духу писао је и Херман Мелвил, један од ретких америчких писаца који завређује да се сматра првокласним: „А ми Американци смо особен, изабран народ – Израиљци свог времена; ми носимо славолук слободе света. Пре седамдесет година избегли смо из ропства; и, поред нашег права стеченог рођењем – које обухвата један континент на земљи – Бог нам је дао, као будуће наслеђе, пространу земљу политичких пагана, који ће тек доћи и лећи у сенку нашег славолука а да ниједна рука не буде окрвављена. Бог је нашу расу предодредио за велике ствари, и човечанство их од нас очекује; и ми осећамо велике ства-

16) Исто, стр. 65, 66.

17) Исто, стр. 66.

18) Исто, стр. 67.

ри у својим срцима. Остале нације морају ускоро бити у нашем зачељу. Ми смо пионири света; претходница која је послата да кроз досад нетакнуту дивљину прокрчи пут у Нови свет који је наш. Наша снага је у нашој младости; у нашем неискуству, у нашој мудрости. У време кад друге нације умеју само да тепају, наш громки глас се далеко чује. Предуго смо сумњали у себе и питали се да ли је политички Месија заиста стигао. А он је дошао у нама, и ми треба само да га пустимо да из нас проговори. Не смемо никад заборавити да је, готово први пут у историји света, наша национална себичност заправо безгранично човекољубље; јер не можемо чинити добро Америци а да то не буде добро и за цео свет.¹⁹⁾

Величање сопствене нације као изабране врло лако може да измакне контроли и да се претвори у необуздани расистички империјализам. Роберт Н. Бела би рекао да „идеја о изабраном народу која се отме контроли и обавезама завета води право у пакао“.²⁰⁾ Ако се и могло десити да се, барем на тренутак, посумња да су све англосаксонске особине у складу с хришћанством и сви поступци по Божијој вољи, у оном ко је био на супротној страни од њих није никад налажено нешто што би било у пуној мери људско и како Бог хоће.

У Америци 17-ог века разлика између белих и црних људи означавана је тако што су прве звали хришћанима, а друге црнцима. Бити хришћанин, с једне стране, значило је веровати да су сви људи браћа; с друге стране, у име тог истог узимано је право европских хришћана да поробљавају, пљачкају и уништавају све друге, уколико су друге расе. Уколико су им обичаји или боја коже другачија ни истоветност вере им није могла помоћи. „Такав дијалектички однос између универзализма и партикуларизма, између свеобухватности и искључивости налазимо код свих народа. Али само је у Америци универзалистичко схватање човека постојало напореда с најгрубљом и најсуровијом искључивошћу.“ Чак ни установа ропства, док је постојала у САД, није била препрека да се ово друштво истиче и дичи називом најдемократскије земље света.

Токвил је забележио значај религије у Америци и у коликој се она мери уплиће у свакодневни живот људи у свим његовим сегментима укључујући културу и политику. При том се није обраћала пажња коју религију они исповедају. Било је важно да некакву ре-

19) Исто, стр. 68.

20) Исто, стр. 92.

лигију имају. Суштина религије сведена је на некакво субјективно осећање.

Религија по којој свако може веровати како му је воља и по свом нахођењу противречи сваком класичном религијском схватању „или му одузима не само сваку спољну и сваку унутрашњу обавезност, тј. сваку веродостојност, па дакле одриче религију уопште јер је она незамислива без потпуне веродостојности која себи потчињава сав човеков дух, исто онако као што логичка веродостојност потчињава себи његов ум“.²¹⁾

Као добар пример такве религиозности Николај Данилевски наводи детаљ везан за председника САД Џеферсона. Џеферсон је узео два примерка Јеванђеља и маказама изрезао оно што му се чинило да одговара моралности како ју је он схватао, а то значи оно што му се допадало. После је то налепио у посебну свеску и добио систем религије према својој потреби. Исто би се могло рећи и за сваког приврженика протестантизма.

Али, каква је то, онда, религија? „Већ сам религиозни плурализам говори да је америчка религиозност историјски формирано испољавање једног феномена сасвим друге врсте него што је религија – идеологије... То је – каже Александар Зиновјев – историјски куриозитет – безбожна идеологија у лицемерној религиозној обланди“.

Говорећи о цркви у Енглеској из које су амерички колонисти понели своје „вјерују“, још је, у свом *Дневнику*, и Достојевски записао: „Улазите у цркву; тамо: дивна служба, богате ризе, кадионице, свечана тишина, мир на лицима оних који се моле. Чита се Свето писмо, сви приступају и у сузама љубе свету књигу, ганути. И, шта? То је црква – атеиста. Сви они који се моле не верују у Бога. Обавезна догма и услов за приступање таквој цркви – јесте атеизам“.²²⁾

Америка је, без обзира на фанатичну религијозност калвиниста, од самих почетака била антропоцентрична.

Нису ли исти разлози навели Исидору Секулић да, уочавајући овај моменат и запажајући исто, о американизму каже нешто што би на први поглед, нарочито данас, могло изгледати као потпун промашај. Само су – вели она – народи који имају националну

21) Н. Данилевски, *Исто*, стр. 172.

22) Ф. М. Достојевски, *Дневник писца 1876*, Београд, Партизанска књига, 1981, стр. 113.

религију стварали и ствараће историју. Народи који немају националну веру, губе своју моћ. Америци недостаје једна јединствена национална вера и без тога нема праве националности. „Америка – наставља Исидора – за коју се још недавно говорило да ће американизовати цео свет, остала је апаратна до данас, јер она гомила емиграната из свих божјих земаља, која је без успомена, без расе, без традиција, та је гомила анационална и узалудан је и смешан је њен покушај да књижевношћу и драмом створи и докаже националност.“²³⁾

Djuro Bodrozic

IDEOLOGY AND RELIGION

Summary

Understanding of one society, nation or civilization implies understanding of their culture, too. Essence of each culture is in its religion. However, it is impossible to separate religion from mythology as it is intertwined with its structure. A myth on the origins of the people and the moment from which the nation started to recognize itself speaks best about their understanding of themselves and their relationship toward other peoples around them.

Mutual believes, and not mutual interests, make one moral community out of a gathered crowd and keep them together as a unit. From the very beginning, Americans viewed themselves as a chosen nation, as the people who had the contract with God to accomplish the mission that was entrusted to them.

Key Words: ideology, religion, myth, Americanism, Protestantism

ЛИТЕРАТУРА

- Р. Н. Бела, *Погажен завет*, Београд, XX век, 2003.
- Ф. В. Ј. Шелинг, *Философија митологије*, Београд, Опус, 1988.
- Н. Нарочница, *Русија и Руси у светској историји*, Београд, СКЗ, 2008.
- М. де Унамун, *Агонија хришћанства*, Београд, Clio, 2000.
- Е. Спекторски, *Историја социјалне филозофије*, Београд, Службени лист и др, 1997.
- Е. Диркем, *Елементарни облици религијског живота*, Београд, Прогрес, 1982.
- К. Шмит, *Политичка теологија - Норма и одлука, Карл Шмит и његови критичари*, Београд, Филип Вишњић, 2001.

23) И. Секулић, *Служба*, Нови Сад, 1966, стр. 106 и 107.

- К. П. Побједоносцев, *Мисли о цркви, држави, вјери, народној просвјети*, Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1899.
- А. Зиновјев, *Запад: феномен западњаштва*, Београд, Наш дом, 2002.
- П. Турчин, *Рат и Мир и Рат*, Београд, ПортаЛибрис, 2006.
- И. Секулић, *Служба*, Нови Сад, 1966.
- Ф. М. Достојевски, *Дневник писца 1876*, Београд, Партизанска књига, 1981.
- В. Становчић, *Политичке идеје и религија 1*, Београд, Удружење за политичке науке и Чигоја штампа, 2003.

Овај рад је примљен 13. јула 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12. августа 2010. године.